

پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران

دوره ۶، شماره ۱

بهار و تابستان ۱۳۹۵، صص ۹۹ - ۸۳

بررسی و تبیین نقش عشایر استان ایلام در پیشبرد راهبردهای دفاعی در دفاع مقدس

مرتضی اکبری*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۶/۷

چکیده

پیشینه ایلات و سلسله‌هایی که تا عصر پهلوی با اتکا بر قدرت ایلی و تبار خویش بر ایران حکومت می‌کرده‌اند نشان می‌دهد که عشایر نیروی اصلی در جنگ با دشمن و حراست از مرزها حراست بوده‌اند. در جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران (۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ ه.ش) علاوه بر رزمندگان اعم از سپاه پاسداران، ارتش جمهوری اسلامی ایران، بسیج، ژاندارمری و نیروهای کمیته انقلاب اسلامی که در جبهه‌ها با دشمن می‌جنگیدند و از مرزهای ایران دفاع می‌کردند، اقشار مختلف جامعه با شیوه‌ها و روش‌های گوناگون حضور فعال داشته و نقش‌آفرینی کرده‌اند. عشایر یکی از این قشرها بودند که با حمایت‌های خود، زمین تقویت روحیه رزمندگان را در جبهه‌ها فراهم کردند. عشایر با ویژگی‌های جمعیت زیاد، کوچرو بودن و جابه‌جا شدن و ساختار سلسله‌مراتب ایلی از اهمیت زیادی برخوردار هستند. عشایر استان ایلام نیز از این ویژگی‌های برخوردارند. با توجه به بافت عشایری موجود در استان ایلام این مقاله درصدد پاسخ به این پرسش است که نقش عشایر استان ایلام در جنگ تحمیلی چه بوده است و این نقش چگونه و با چه روش‌هایی ایفا شده است؟ مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی به تبیین این نقش پرداخته و با واکاوی این موضوع و بررسی منابع و مصاحبه‌های انجام‌شده، به این نتایج رسیده که عشایر این استان با انجام اقداماتی مانند تولید فراورده‌های دامی، کمک‌های مالی و غیرمالی به جبهه‌ها، اعزام نیرو به جبهه‌ها، شرکت در عملیات و حضور در مناطق جنگی، در تقویت اقتصاد کشور و روحیه رزمندگان در جبهه‌ها نقش قابل توجهی داشته‌اند.

کلید واژگان: استان ایلام، ایران، دفاع مقدس، عراق، عشایر.

مقدمه

یکی از نارسایی‌ها و ضعف‌های تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نویسان ایران تا دوره مشروطه آن بوده که توجه چندانی به نقش مردم و اقشار جامعه در رویدادهای سیاسی-اجتماعی و نظامی نداشته‌اند. برای جبران این خلأ تاریخی، مورخان از دوره مشروطه با نگاهی جدید به تاریخ‌نگاری بر آن شدند تا بیشتر به نقش مردم در رویدادها و تحولات تاریخی بپردازند. تاریخ‌نگاری عصر حاضر به دلیل گستردگی تحولات و رویدادهای تاریخی به صورت مقطعی و با محوریت موضوعی خاص صورت می‌گیرد. یکی از موضوعات مهم در تاریخ ایران نقش ایلات و عشایر است. عشایر و ایلات از دیرباز در حیات سیاسی-اجتماعی و نظامی ایران نقش بسیار مهمی در امور کشور داشته‌اند. عشایر کوچرو بخش قابل توجهی از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند و در اقتصاد دامی کشور از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند. همچنین ایلات و عشایر از جایگاه نظامی برجسته‌ای برخوردار بوده و حتی تا عصر پهلوی خاندان‌های حاکم بر ایران با تکیه بر قدرت ایل و تبار خود به قدرت دست یافته‌اند.

پس از حمله عمومی و گسترده ارتش حزب بعث عراق در سی و یکم شهریور ۱۳۵۹ ه.ش به ایران، یکی دیگر از فعالیت‌ها و خدمات زنان و مردان ایرانی، دفاع از مرزهای وطن در برابر حمله عراق به ایران بود. در جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق بیشتر مردم کشور در قالب بسیج، نیروهای عشایری، ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و قوای انتظامی هر کدام به تناسب وضعیت و توان خود ایفای نقش داشتند. عشایر ایران در عرصه‌های مختلف دوران هشت سال دفاع مقدس خدمات ارزنده و شایسته‌ای را از خود نشان دادند که در تاریخ ایران کم‌نظیر بوده است.

استان ایلام با مساحتی در حدود ۱۹۰۸۶ کیلومتر مربع، در غرب کشور، بین ۳۱ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد (اکبری، ۱۳۹۳: ۱۹). این استان، از شمال به کرمانشاه، از غرب به کشور عراق، از جنوب به خوزستان و عراق و از شرق به لرستان محدود است (بدیعی، ۱۳۶۲: ۱۱۲). استان ایلام بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، دارای ده شهرستان به نام‌های آبدانان، ایلام، ایوان، بدره، دهلران، سیروان، چرداول، دره شهر، مهران و ملکشاهی است. استان ایلام در حدود ۴۲۵ کیلومتر با کشور عراق مرز مشترک دارد و در تقسیمات سیاسی و بین‌المللی طولانی‌ترین مرز خشکی را با این کشور دارد و در دوره‌های پیشین از جمله در دوره قاجاریه، طولانی‌ترین مرز را با عثمانی‌ها داشت و در تحولات سیاسی آن زمان والیان ایلام نقش مهمی را ایفا کردند.

زنان و مردان استان ایلام در طول جنگ هشت سال عراق علیه ایران در زمینه‌ها و عرصه‌های گوناگون، فعالیت‌هایی اقتصادی و نظامی انجام داده‌اند که درخور توجه و تحلیل است، بنابراین پژوهش حاضر با توصیف و تحلیل و با روش اسنادی و میدانی به تبیین و نقش اقتصادی و نظامی زنان و مردان عشایر استان ایلام در دفاع مقدس و نقش آنان در پایداری و حفظ ارزش‌های اسلامی و ملی در این مقطع تاریخی می‌پردازد؛ زیرا تا کنون که بیش از دو

دهه از پایان جنگ تحمیلی می‌گذرد، توجه شایانی به این امر در نگارش مقاله‌ای تاریخی نشده است؛ لازم است که گوشه‌هایی از تلاش و کوشش و حماسه و تحمل رنج‌ها و سختی‌های زنان و مردان عشایر استان ایلام در دفاع مقدس بررسی و تبیین شود.

بیان مسئله

استفاده از نیروهای مردمی در زمره مهم‌ترین راهبردهای دفاعی کشورهایی محسوب می‌شود که در معرض خطر تهاجم یا تجاوز دشمنی قوی قرار می‌گیرند. این سیاست دارای دو بعد دفاعی و تبلیغی است. در بعد دفاعی، کشور در معرض هجوم می‌کوشد با افزایش منابع داخلی، بسیج نیروهای مردمی و تسلیحات و جنگ‌افزار برتری خود را بر توان نظامی بالقوه دشمن نشان دهد تا از این رهگذر، او را از اقدام تجاوزگرانه یا از تداوم اشغال بازدارد و با به رخ کشیدن نیروی مقاومت مردمی و قابلیت آماده‌سازی نظامی از طریق بسیج دفاعی و تشکیل نیروهای غیرنظامی در اراده دشمن تزلزل ایجاد کند. در بُعد تبلیغی، این استراتژی بر آن است که به دشمن تفهیم کند که هزینه اقدام به جنگ بیش از منافع متصور آن است و او را متقاعد سازد که با مردمی روبه‌رو خواهد شد که از وحدت، انسجام، صبر، پایداری، مقاومت سرسختانه، فداکاری، ایثار و انگیزه دفاعی برخوردارند. در دفاع مقدس امنیت مناطق داخلی و خطوط مواصلاتی نیروهای خودی در غرب کشور بسیار آسیب‌پذیر شده بود و صرف‌نظر از عدم امکان پشتیبانی مناطق عقب و خطوط مواصلاتی، نیروهای نظامی نیاز به تقویت فوری داشتند و این تقویت روحیه از سوی نیروهای عشایری و مردمی صورت گرفت. مسئله پژوهش حاضر این است که آیا عشایر استان ایلام همچون عشایر سایر نقاط ایران در دفاع مقدس نقش نظامی و دفاعی داشته‌اند؟ و در صورت مثبت بودن پاسخ، چگونه در تقویت جبهه‌ها مؤثر بوده‌اند؟ این پژوهش به صورت مطالعه موردی به بررسی و تبیین نقش عشایر استان ایلام در جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران با استفاده از منابع و مراجعه به کتابخانه و انجام مصاحبه پرداخته و موضوع را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده است.

چارچوب نظری

این مقاله برای شناخت، بررسی و تبیین نقش عشایر استان ایلام در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران صورت گرفته است، زیرا بیشتر جمعیت استان ایلام از ایلات و عشایر تشکیل شده و این ایلات از روزهای آغازین جنگ تحمیلی بی‌درنگ به مقابله با دشمن پرداختند و در زمین‌گیر کردن دشمن در جبهه‌های ایلام با کمک سایر نیروها نقش نظامی و دفاعی داشتند. به طوری که روحانیون استان ایلام همچون آیت‌الله حیدری و آیت‌الله مروارید به بسیج نیروهای عشایری پرداختند و در تنگه کنجان‌چم به کمک سایر نیروهای نظامی مانع ورود ارتش عراق به صالح‌آباد شدند (اکبری، ۱۳۹۱: ۷۳) و ارتش عراق را در روز دوم جنگ در همین منطقه زمین‌گیر و از پیشروی آنان جلوگیری کردند (پیری و شربتی، ۱۳۹۱: ۷۴).

جنگ بر اساس معیارهای مختلف به چند قسم تقسیم می‌شود. تقسیم جنگ بر اساس هدف به جنگ‌های عادلانه و غیرعادلانه و بر اساس مقیاس‌های جغرافیایی به جنگ‌های محلی، منطقه‌ای فرا منطقه‌ای و جهانی (عمومی) تقسیم می‌شود (همان: ۱۵). همچنین جنگ بر اساس انضباط و تاکتیک به جنگ‌های منظم (کلاسیک) و نامنظم (چریکی)، بر اساس سطح جغرافیایی به جنگ‌های دریایی، هوایی و زمینی تقسیم، بر اساس قلمرو به جنگ‌های داخلی و خارجی و بر مبنای ابزار به جنگ‌های متعارف (غیرهسته‌ای) و نامتعارف (هسته‌ای) تقسیم می‌شود (نطاق پور نوری، ۱۳۸۶: ۳۶). جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ترکیبی از نوع جنگ‌های غیرعادلانه، کلاسیک، نامنظم (در سال اول جنگ) و دریایی، هوایی و زمینی بود.

حمله همه‌جانبه عراق در سی‌ویک شهریور ۱۳۵۹ ه.ش به ایران باعث شد این استان مرزی و کم آشنا، نام و آوازه خود را پیدا کند. این منطقه بارها، مورد تهاجمات زمینی و هوایی دشمن قرار گرفت، اما مردم شهر، روستا و عشایر مناطق گرمسیری (در آن زمان مناطق جنگی بود) محل زندگی خود را ترک نکرده و به مقاومت پرداختند (محمدرحیمی، ۱۳۸۵: ۱۱). انگیزه‌هایی چون روحیه جوانمردی عشایر این منطقه از دلایل حضور آنان در جبهه‌های جنگ تحمیلی بوده است. واژه جنگ در لغت به معنی جدال، قتال، هرگونه کوشش و کشش، نبرد، رزم و آورد، زدو خورد، کشتار جمعی یا هرگونه درگیری خصمانه با قصد ساقط کردن یا از میدان در کردن حریف به کار رفته است (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸۶). تعریف اصطلاحی جنگ عبارت است از: «جنگ نزاع بین دو یا چند حکومت است که با استفاده از نیروهای مسلح همراه است. هدف نهایی هر یک از طرفین غلبه بر دیگری و تحمیل شرایط مورد نظرش برای برقراری صلح است» (حسنی، ۱۳۶۶: ۸). از دیدگاه جامعه‌شناسان جنگ عبارت است از: «ستیزه خشن منظمی که بین دو یا چند اجتماع مستقل درمی‌گیرد». «جنگ مبارزه مسلحانه و خونین بین گروه‌های سازمان‌یافته است» (محمدرحیمی، ۱۳۸۵: ۱۸).

عشایر در تاریخ ایران در دفاع از مرزهای کشور در کنار نیروهای دولتی همیشه مدافع مرزها بوده‌اند، بنابراین یکی از اقشار جامعه که در جبهه‌ها حضوری فعال داشتند، عشایر بودند که در این پژوهش به صورت مطالعه موردی به واکاوی و تبیین نقش عشایر استان ایلام در دفاع مقدس پرداخته می‌شود.

پرسش‌های پژوهش

می‌توان این پرسش را مطرح کرد ارتش عراق که از استان‌های آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، ایلام و خوزستان به طول ۱۶۰۹ کیلومتر در خشکی وارد خاک ایران شد چه نیروهایی به مقابله با آن پرداخت؟ در پاسخ باید گفت: علاوه بر ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نیروهای ژاندارمری که به دفاع از مرزها پرداختند باید به نقش نیروهای عشایر کشور در مقابله با ارتش عراق اشاره کرد، به نحوی که در بیشتر جبهه‌ها نیروهای مردمی و عشایری در مقابل ارتش عراق به مقاومت پرداخته و مانع پیشروی ارتش عراق به خاک ایران شدند. مقاله پیش‌رو درصدد یافتن پاسخ این پرسش‌ها

است که آیا عشایر استان ایلام همچون سایر عشایر و ایلات کشور در دفاع مقدس نقش دفاعی داشته‌اند؟ و اگر نقش داشته‌اند با چه شیوه‌هایی انجام گرفته است؟ به تعبیر دیگر این پژوهش، در پی بررسی، تبیین و چگونگی نقش عشایر استان ایلام در دفاع از مرزهای کشور در مقابل ارتش عراق، تقویت روحیه رزمندگان و حضور آنان در عملیات جنگ تحمیلی است.

روش‌شناسی پژوهش

انتخاب روش پژوهش متأثر از ماهیت موضوع تحقیق است. از آنجا که پژوهش حاضر یک بررسی تاریخی است بنابراین روش مطالعه به صورت کتابخانه‌ای و توصیفی-تحلیلی است. چون موضوع تمرکز بر یک پدیده تاریخی در یک محدوده زمانی خاص است یک مطالعه کیفی مورد نیاز است و امکان استفاده از روش‌های مشاهده و آزمایش هم با توجه به نوع موضوع که تاریخی است، وجود ندارد. استفاده از پرسش‌نامه، در این تحقیق امکان‌پذیر نبوده، بنابراین مقاله حاضر گزارشی از یک پژوهش میدانی و اسنادی در استان ایلام است که بر اساس دانش انسان‌شناسی و با استفاده از منابع و مآخذ و به روش اسنادی و مراجعه به کتابخانه و انجام مصاحبه صورت گرفته و رویکرد اصلی آن تحلیل محتوا و مطالعه موردی است. نگارنده در مطالعه اسنادی کلیه مدارک مکتوب بازمانده از موضوع مورد بحث را بررسی و تجزیه و تحلیل کرده است. در بخش تاریخ‌نگاری شفاهی با روش میدانی و مصاحبه از افراد معتمد و حاضر در جنگ تحمیلی مطالب را جمع‌آوری کرده و با بیان خاطراتی به تقویت محتوای پژوهش پرداخته است.

پیشینه پژوهش

عشایری طوایف ایران در صحنه‌های جنگ با تمام قدرت حضور داشت. عشایر با خصلت‌های آزادگی، فداکاری و ایثار در راه دفاع از وطن به عنوان یک رکن قوی در حراست از مرزهای ایران همواره نقش نظامی و دفاعی خود را نشان داده‌اند. در مورد جنگ تحمیلی و رویدادهای آن کتاب‌ها و مقاله‌های زیادی به چاپ رسیده و فیلم‌های زیادی ساخته شده است که هر کدام از این اثرها بیانگر بخشی از تلاش و زحمات رزمندگان در جنگ تحمیلی است و زوایایی از صحنه‌های دفاع مقدس را به تصویر کشانده‌اند. در مورد جنگ تحمیلی در استان ایلام کتاب‌ها و مقالات زیادی نوشته نشده است، ولی تا کنون کتاب‌های همچون *روزشمار جنگ استان ایلام*، *تألیف دوستعلی آزوغ، تاریخ دفاع مقدس در استان ایلام*، *تألیف محمد صحرایی، تاریخ دفاع مقدس استان ایلام*، *حضور زنان استان ایلام در دفاع مقدس*، *نقش روحانیون استان ایلام در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس*، *نقش نیروهای انتظامی استان ایلام در دفاع مقدس*، *نقش زنان استان ایلام در تحولات سیاسی و اجتماعی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس*، *سومار در مسیر تاریخ تألیف مرتضی اکبری*، *نقش عشایر استان ایلام طی دوران دفاع مقدس و حفظ پاسداری آن*، *تألیف کامران محمدرحیمی درباره دفاع مقدس در استان ایلام* به چاپ رسیده است. همچنین در کتاب‌های *تقویم دفاع مقدس (عرش توپ‌ها)*، *جلد دوم تألیف فرهاد بهروزی* به کوشش سعید

پورداراب، روزشمار جنگ ایران و عراق، جلد و عبور از مرز چاپ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که به وسیله علیرضا لطف‌الله زادگان نوشته شده است، *آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس* تألیف هادی‌مراد پیری و مجتبی شربتی، *آشنایی با دفاع مقدس* تألیف اسماعیل منصوری لاریجانی و نیز اسناد مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و روزنامه‌های اطلاعات و جمهوری اسلامی به عشایر استان ایلام و حضور آنان در دفاع مقدس اشاره‌ای پراکنده کرده‌اند؛ ولی تا کنون مقاله‌ای نظام‌مند در این خصوص نوشته و چاپ نشده است.

اعلام آمادگی زنان و مردان عشایر استان ایلام برای پاسداری از مرزهای کشور

اولین حمایت و حضور عشایر استان ایلام در پشتیبانی از انقلاب توسط اهالی شهرستان مهران، عشایر ایلات شوهان و ملکشاهی در روز دوشنبه ۱۷ بهمن ۱۳۵۷ ه.ش پنج روز مانده به پیروزی انقلاب اسلامی صورت گرفت. زنان و مردان عشایر ایلات مذکور با ارسال تلگرافی و برای چندمین بار آمادگی خود را برای همکاری با دولت موقت و امام خمینی (ره) اعلام داشتند (اطلاعات، ۱۱/۲۳ / ۱۳۵۷: ۶). عشایر مذکور در مهران علیه دولت بختیار دست به تظاهرات زدند و خواستار سرنگونی کامل رژیم پهلوی شدند (اکبری، ۱۳۹۰: ۲۶۶). پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ ه.ش به دلیل درگیری‌ها و اختلافات گروه‌های سیاسی و بروز مشکلات داخلی، دولت حزب بعث عراق از این اوضاع نابسامان ایران استفاده کرد و با تشدید اختلافات مرزی گذشته ایران و عراق بارها از زمین، هوا و دریا به خاک جمهوری اسلامی ایران تعرض کرد. دولت بعث عراق با ریاست جمهوری صدام حسین، از تاریخ ۱۳ فروردین ۱۳۵۸ تا ۳۰ شهریور ۱۳۵۹ ه.ش، ۶۳۶ مورد حمله زمینی، هوایی و دریایی به مرزهای جمهوری اسلامی ایران داشت (منصوری لاریجانی، ۱۳۹۰: ۱۱۱). این مسئله موجب اعتراض و نارضایتی مردم مرزنشین کشور و از جمله استان ایلام و باعث اعتراض دولت ایران علیه عراق شد. در این زمینه در روز یکشنبه ۱۳ خرداد ۱۳۵۸ ه.ش جمع کثیری از سران ایلات و عشایر استان در محل استانداری ایلام جمع شده و آمادگی خود را برای حراست از مرزهای کشور و استان ایلام اعلام کردند. (جمهوری اسلامی، ۱۳۵۷/۳/۱۴: ۱).

در آغاز سال ۱۳۵۸ ه.ش و به دنبال حمله هواپیماهای عراقی به حریم هوایی ایران (اکبری، ۱۳۹۰: ۳۳)، ایلات و عشایر استان ایلام از طریق تلگراف، تلفن، نامه و به صورت حضوری در محل فرمانداری شهرستان‌ها و استانداری آمادگی خود را برای عزمیت به مرزها و دفاع از سرزمین اسلامی ایران اعلام کردند. زنان رزمنده عشایر ایلام نیز برای سرکوبی مهاجمین اعلام آمادگی کردند. همچنین اهالی دهستان ماژین از توابع شهرستان دره‌شهر با مخابره تلگرافی به کمیته انقلاب اسلامی استان ایلام آمادگی خود را برای حراست از مرزهای ایلام اعلام کردند (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۵۸/۳/۲۷: ۳).

سوگندنامه عشایر ایلام در حمایت از انقلاب اسلامی و حراست از مرزهای کشور

پس از حمله مخالفان جمهوری اسلامی ایران به شهر پاوه از توابع استان کرمانشاه، در شب ۲۷ مرداد ۱۳۵۸ ه.ش نمایندگان ایلات و عشایر استان ایلام بخصوص سران ایل خزل و دهبالایی (شادآباد و نوروز آباد) به همراه سایر ایلات و نظامیان هنگ ژاندارمری ایلام و عده‌ای از زنان عشایر این استان به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مستقر در ایلام مراجعه کرده و آمادگی خود را برای عزیمت به پاوه و سرکوبی افراد مهاجم و ضد انقلاب اعلام کردند (جمهوری اسلامی، ۲۸/۱۳۵۸/۵: ۳).

در ادامه حمایت عشایر استان ایلام از انقلاب اسلامی و دفاع از وطن در برابر دشمن، در تاریخ ۱۳۵۸/۴/۱۷ ه.ش سران ایلات و عشایر شهرستان ایلام در مسجد امیرالمؤمنین (ع) این شهر گرد هم آمده و با همدیگر هم‌قسم شدند تا از انقلاب اسلامی و مرزهای ایران دفاع کنند و قدمی برخلاف نظام جمهوری اسلامی ایران برندارند. رونوشت این سوگندنامه به اطلاع هنگ ژاندارمری ایلام رسانده شد و مورد استقبال مسئولان قرار گرفت (اکبری، ۱۳۹۳: ۴۱). زنان و مردان عشایر ایلام در ادامه حمایت خود از حراست مرزهای کشور، در روز سه‌شنبه ۱۹ فروردین ۱۳۵۹ ه.ش رأس ساعت پنج عصر در مسجد جامع این شهر تجمع کرده و در اعتراض به جنایات عراق در حمله به نوار مرزی ایران و استان ایلام و اخراج ایرانی‌های مقیم عراق، دست به راهپیمایی اعتراض‌آمیز زدند (اطلاعات، ۱۳۵۹/۱/۱۸، شماره ۱۶۱۱۴، ۳-۲).

مقاومت زنان و مردان عشایر مهران در برابر گلوله‌باران ارتش عراق

در گزارش خبری روزنامه اطلاعات به تاریخ ۱۳۵۹/۳/۱۳ ه.ش آمده است که به دلیل تیراندازی عراقی‌ها به سوی منطقه بهین و بهروزان از روستاهای مهران، سه نفر از عشایر منطقه ساکن در روستاهای مزبور به نام‌های خانم شاهدخت جعفرنیا، نظر حیدری و عباس نادری زخمی شده‌اند و در این گزارش آمده است؛ حدود ۲۰۰ هکتار از مزارع کشاورزان فرخ‌آباد، رستم‌آباد و رضآباد مهران توسط عراقی‌ها به آتش کشیده شد (اطلاعات، ۱۴/۱۳۵۹/۳: ۳). شاهدخت جعفرنیا اولین زن جانباز استان ایلام در حمله خمپاره‌ای و توپخانه‌ای عراق به مهران بود (اکبری، ۱۳۹۰: ۳۴). همچنین عشایر این منطقه حاضر به تخلیه سکونت‌گاه‌های خود نشدند و تا حمله عمومی عراق در آنجا به زندگی خود ادامه دادند.

بر اساس گزارش خبرنگار اطلاعات از ساعت ۸:۵۰ پنجشنبه شب ۱۳۵۹/۶/۱۳ ه.ش ارتش عراق با سلاح‌های سنگین، در یک درگیری با پاسگاه‌های مرزی که تا ساعت یک و نیم بامداد روز جمعه ۱۳۵۹/۶/۱۴ ه.ش ادامه داشته، ده نفر از زنان و مردان اعضای سه خانواده از عشایر روستاهای مهران را شهید و مجروح کردند. شهیدان عبارت بودند از: حمیده موسوی، محمد شریف موسوی، سید یعقوب موسوی، کدخدا خلیفه کریمیان، نورالله رحیمی و ابراهیم ادهمی و مجروحین عبارت بودند از: معصومه موسوی، حاجیه بشیری، جبار عبدی و علی‌نظر موسوی که کودکی سه ساله بود. این افراد از قریه زرگوش مهران

بودند (اطلاعات، ۱۳۵۹/۶/۱۵: ۳ و ۱۸). حمیده موسوی که در گلوله‌باران شهر مهران در تاریخ مذکور به شهادت رسید (اکبری، ۱۳۹۲: ۴۱)، اولین زن شهید عشایر مهرانی در گلوله‌باران نوار مرزی قبل از حمله گسترده عراق به ایران تا تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱ ه.ش است و معصومه موسوی و حاجیه شبیری دومین گروه از زنان مجروح مهرانی بودند.

نقش عشایر استان ایلام در دفاع مقدس

نوار مرزی ایران و عراق در استان ایلام، محل قشلاق ایلات و عشایر استان ایلام، ایل جمیر همدان و ایل زوله از کرمانشاه است. عشایر استان ایلام به منظور دستیابی به آب و علوفه برای دام‌های خود دست به کوچ می‌زنند. عشایر و دامداران این استان در ایام هشت ساله جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (۱۳۶۷-۱۳۵۹ ه.ش) به دلیل نیازی که به استفاده از مراتع مناطق گرمسیری نوار مرزی داشتند، زمستان به مناطق جنگی و محل قشلاق خود کوچ می‌کردند. قشلاق عشایر استان ایلام در نوار مرزی ایران و عراق قرار دارد، از این رو در زمان دفاع مقدس به مناطق جنگی کوچ می‌کردند و در کنار رزمندگان به کارهای دام‌پروری اشتغال داشتند. عشایر استان ایلام در نزدیکی‌های نوار مرزی و در نزدیک جبهه‌ها ضمن دام‌پروری به دفاع از مرزها می‌پرداختند و در تقویت روحیه رزمندگان بسیار مؤثر بودند.

زنان و مردان عشایر استان ایلام به دو دلیل در تقویت و پشتیبانی رزمندگان نقش مؤثری داشتند؛ اول آنکه چون عشایر در مناطق عملیاتی حضور پیدا می‌کردند، عاملی برای تقویت روحیه رزمندگان بودند. دوم از آن جهت که بسیاری از مردان عشایر ایلام به جبهه‌های جنگ رفتند و در غیاب مردان عشایر، زنان آنان به دام‌پروری می‌پرداختند و امور زندگی خانواده را سرپرستی می‌کردند. امام خمینی (ره) در رابطه با نقش عشایر در جریان انقلاب و جنگ تحمیلی فرموده است: «عشایر ذخایر انقلاب‌اند»، بنابراین زنان عشایر ایلام یا در کنار خانواده خود در مناطق عملیاتی به پرورش دام می‌پرداختند و یا در غیاب همسران یا فرزندان‌شان که به جبهه‌ها رفته بودند، نقش خود را در حمایت از انقلاب و دفاع مقدس انجام داده‌اند. در بسیاری از اوقات رزمندگان با گرفتن دوغ، ماست و سایر لبنیات مانند کره، سرشیر و گوسفند از عشایر، روابط دوستانه‌ای با عشایر به وجود می‌آوردند؛ بدون شک این مناسبات در تقویت روحیه رزمندگان نقش مهمی را ایفا می‌کرد. حضور عشایر ایلات خزل و دیوالا در مناطق عملیاتی میمک و حضور عشایر ایلات ملکشاهی و شوهان در مهران و چنگوله و حضور عشایر دهلران و موسیان در نوار مرزی و حضور عشایر ابوان و سومار در مناطق عملیاتی سومار و کرپیو و بانمیل (بان مین)، حضور عشایر ایل ارکوازی و مردم چوار و بولی در نوار مرزی بولی و قسمتی از میمک از شواهد اثبات حضور مستقیم عشایر در جریان دفاع مقدس و بویژه حضور زنان عشایر در طول جنگ تحمیلی در مناطق عملیاتی است (اکبری، ۱۳۹۰: ۷-۱۴۵).

تصویر ۱: حضور نظامیان ارتشی در درون یک سیاه‌چادر عشایر در جبهه‌ی سومار، اردیبهشت ۱۳۶۰

منبع: اکبری، ۱۳۹۰

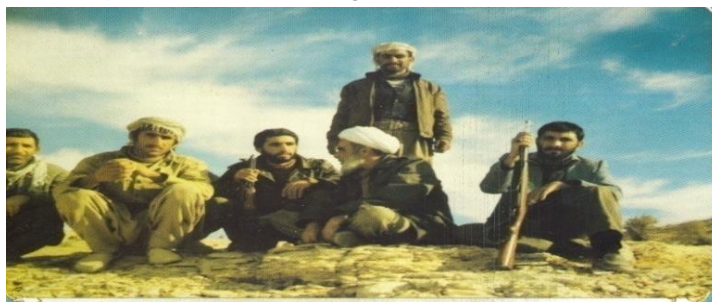
«... ماه‌های بعد از آبان بالاترین تعداد عملیات را (هرکدام ۶ حمله) به خود اختصاص داده‌اند. اتراق عشایر در هر نقطه به منزله آبادی و آبادانی است. فی الواقع چادرهای عشایر به مثابه روستاهای متحرک است. بر اساس گفته کارشناسان نظامی، وجود عشایر در طول دفاع مقدس علاوه بر دلگرمی و تقویت روحیه رزمندگان، از لحاظ غذایی و امکانات پشتیبانی حائز اهمیت می‌باشند. عشایر وطن‌پرست این خطه با تهیه نان، آب، لبنیات و گوشت، مایحتاج رزمندگان را در شرایط سخت جنگی فراهم می‌کردند» (محمدرحیمی، ۱۳۸۵: ۴۸).

در اطلاعیه شماره ۳۵ ستاد مشترک در روز سه‌شنبه ۱۳۵۹/۷/۱ ه.ش از مقاومت عشایر مناطق عمومی عین‌خوش، فکّه، موسیان، دهلران و بابا عباس از توابع استان ایلام در برابر هجوم ارتش عراق به خاک استان ایلام، تشکر و قدردانی شده است (بهرروزی و پورداراب، ج ۲، ۱۳۸۴: ۶۲ و اطلاعات، ۱۳۵۹/۷/۲: ۴). در این اطلاعیه آمده است که عشایر مناطق مذکور در کنار سایر رزمندگان در برابر عراقی‌ها به شدت مقاومت کرده و موجب تقویت روحیه رزمندگان شده‌اند.

ایجاد خط پدافندی توسط عشایر ایلام در جبهه مهران در آغاز جنگ تحمیلی

در روزهای آغازین جنگ تحمیلی، روحانیون ایلامی همچون آیت‌الله عبدالرحمن حیدری و آیت‌الله محمدتقی مروارید با بسیج عشایر استان ایلام و با کمک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایلام و جمع‌آوری نیروهای پراکنده ارتش و ژاندارمری، اقدام به خط پدافندی در منطقه کنجان‌چم، یعنی بیست کیلومتر جلوتر از نیروهای ارتشی مستقر در آنجا کردند و مانع پیشروی ارتش عراق به داخل خاک کشور شدند (اکبری، ۱۳۹۱: ۷۳). با حضور منسجم عشایر ایلام در جبهه‌ها، از پیشروی عراقی‌ها به سمت صالح‌آباد و شهر ایلام جلوگیری شد و در تنگه کنجان‌چم متوقف شدند.

تصویر ۲: آیت‌الله عبدالرحمن حیدری در جمع رزمندگان عشایر استان ایلام در جبهه

منبع: اکبری، ۱۳۹۱

مقاومت و دفاع مردم استان ایلام اعم از عشایر، شهری و روستایی در برابر حمله ارتش عراق به خاک ایران در منابع و خبرگزاری‌ها منعکس شده است. بدون شک حضور مردان و عشایر استان ایلام در دفاع مقدس، مدیون تلاش و کوشش و تشویق و ترغیب بانوان ایلامی اعم از زنان عشایر، شهری و روستایی بوده است؛ زیرا هنگام اعزام مردان ایلامی به جبهه، مسئولیت اداره زندگی، مشکلات جنگ‌زدگی، تأمین آذوقه و غذا و وسایل گرم و سردکننده بر عهده آن‌ها بود.

اولین گروه بسیج عشایر از منطقه ملکشاهی از توابع استان ایلام، به صورت فعال و گسترده برای مبارزه و جلوگیری از پیشروی عراقی‌ها به داخل خاک استان ایلام به جبهه مهران در روز پنجشنبه مورخ ۱۳۵۹/۷/۳ که فقط چهار روز از حمله گسترده عراق به ایران گذشته بود، اعزام شدند. بسیجیان عشایر ملکشاهی که به جبهه اعزام شدند، با مقاومت در برابر عراقی‌ها، موجب تقویت قدرت دفاعی رزمندگان ایران اسلامی بودند (بهریزی، ج ۲، ۱۳۸۴: ۱۳-۱۲).

در روز جمعه مورخ ۱۳۵۹/۷/۴ ه.ش سنگین‌ترین نبرد بین نیروهای عراقی و رزمندگان ایران در محورهای استان ایلام روی داد که در طی آن نیروهای ایران اعم از سپاه پاسداران، ارتش و ژاندارمری (نیروی انتظامی) با همکاری نیروهای مردمی و عشایری استان ایلام در حدود ۷۰ دستگاه تانک عراقی‌ها را منهدم کردند (همان: ۱۳۴). در تاریخ ۱۳۵۹/۷/۲۱ ه.ش یک گروه سیزده نفره از مردم بومی و عشایر ایلام برای دفاع در برابر عراقی‌ها به منطقه گنجپور و ارتفاعات آن اعزام شدند تا به کمک نیروهای ژاندارمری در برابر حمله عراقی‌ها، به دفاع بپردازند (آزوغ، بی‌تا: ۵۲). بی‌شک علاوه بر حس غیرت و جوانمردی و میهن‌دوستی این افراد، تشویق و همراهی و مساعدت زنان و خانواده‌ها در رفتن به جبهه در آنان مؤثر بوده است، بنابراین بانوان ایلامی از همان روزهای آغازین حمله عراقی‌ها به نوار مرزی استان ایلام با پختن نان، غذا و تهیه آذوقه و ارسال آن به جبهه‌ها در دفاع مقدس نقش‌آفرین بودند.

نیروهای عشایر و مردمی ایل ملکشاهی در تاریخ ۱۳۵۹/۸/۱۳ ه.ش در جبهه مهران، کانی‌سخت و شورشیرین کمک‌های قابل توجهی به سایر رزمندگان ایران اسلامی کردند

(جمهوری اسلامی، ۱۳۵۹/۸/۱۴) و در برابر عراقی‌ها به شدت مقاومت کردند. در این روزها که عراقی‌ها از هر سو به خاک میهن ما حمله کرده بودند، نظم و انضباط خاصی بر قوای مسلح ما حاکم نبود و یکی از مهم‌ترین مشکلات رزمندگان ما، کمبود ادوات جنگی و مواد غذایی بود. زنان عشایر، شهری و روستایی ایلام نان و غذا، خرما، لبنیات و گوشت را به جبهه‌هایی ارسال می‌کردند که نیروهای مردمی به دفاع می‌پرداختند

پخت غذا توسط زنان عشایر صالح‌آباد برای رزمندگان مستقر در ارتفاعات زیل مهران

در ماه‌های اولیه جنگ تحمیلی (۱۳۵۹ ه.ش) تعدادی از رزمندگان ایلامی در ارتفاعات زیل مهران در برابر ارتش عراق به شدت مبارزه و مقاومت می‌کردند. این گروه رزمندگان از مشکلاتی مانند بی‌آبی، کمبود غذا، نداشتن سنگر و موارد دیگری رنج می‌بردند به نحوی که روزهای متمادی غذای گرم نداشتند و از آب شور رودخانه کنجان‌چم استفاده کرده بودند. زنان عشایر روستای گُلان از روستاهای صالح‌آباد از توابع شهرستان مهران، با مقدار آردی که داشتند، نان تهیه و آن را برای رزمندگان مستقر در ارتفاعات زیل ارسال کردند. نان‌هایی که توسط زنان عشایر برای رزمندگان پخت می‌شد از آرد شخصی‌شان بود (مصاحبه سرهنگ قاسمی، ۱۳۹۰). درباره حضور عشایر استان ایلام و نقش زنان و خانواده‌های آنان در دفاع مقدس در اوایل جنگ تحمیلی یکی از اهالی ایل ملکشاهی که خود از نیروهای عشایر داوطلب بوده است، چنین می‌گوید: «هنگامی که ارتش بعث عراق به مهران حمله کرد در همان اوایل جنگ، مردم ایل ملکشاهی با دریافت اسلحه ام. یک از مراکز نظامی، آمادگی خود را برای جلوگیری از ورود ارتش عراق به کوه‌های مشرف بر شهر مهران و جلوگیری از ورود ارتش عراق به ملکشاهی و ایلام اعلام کردند و عازم منطقه عملیاتی «کل نیر^۱» در منطقه «چَمَز^۲» شده و مانع پیشروی ارتش عراق شدند»

از آن جهت که عشایر روحیه سلحشوری و تعصب نسبت به طایفه، ایل، خاک، وطن و دین خود دارند و شجاعت، سلحشوری، غیرت و مردانگی در بین عشایر امری پسندیده و قابل ستایش است، زنان عشایر استان ایلام و از جمله زنان ایل ملکشاهی به اینکه مردانشان دارای چنین خصوصیتی باشند افتخار و همسرانشان را تشویق می‌کردند تا با بستن نوار فشنگ و به دست گرفتن اسلحه و حمل کوله‌پشتی اقتدار خود را به نمایش بگذارند. در چنین شرایطی که دشمن بعثی ارتش عراق وارد خاک ایران شده و شهر مهران به تصرف عراقی‌ها درآمده بود این جوشش، کشش و کوشش در زنان و مردان ایلات استان ایلام به وجود آمد و زنان، مردان خود را تشویق به رفتن به جبهه و دفاع از وطن می‌کردند. این روند تا پایان دفاع مقدس در سال ۱۳۶۷ ه.ش ادامه یافت و عشایر استان ایلام در جبهه‌های نوار مرزی با عراقی‌ها جنگیدند (مصاحبه با صید محمد ناصری، ۱۳۹۰).

^۱ Kāl nēar

^۲ chāmāz

عشایر ایوان و سومار در طول دوران دفاع مقدس هرگز منطقه عملیاتی سومار را ترک نکردند و در فصل قشلاق (پاییز، زمستان و اوایل بهار) در مراتع خود و در کنار رزمندگان به زندگی خود در سیاه‌چادرها ادامه دادند. در این زمینه در تاریخ ۲۵ آبان ماه ۱۳۵۹ ه.ش با حمله آتش توپخانه‌ای عراق به سیاه‌چادرهای عشایر مردم ورگج^۱ سومار (بخشی از ایل پنجستون و سایر خانوارها) در کوه‌های همان منطقه، یک تن از این عشایر به نام الیاس آژند به شهادت رسید (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۵۵). عشایری که در مناطق عملیاتی حضور داشتند با پخت نان و دادن فراورده‌های لبنیاتی به رزمندگان مستقر در آن مناطق، به ویژه در اوایل جنگ تحمیلی، از خود گذشت و ایثار نشان دادند و برای دفاع از وطن خود به هر شیوه‌ای جان‌فشانی می‌کردند.

نقش عشایر ایوان و سومار در عملیات سارات سومار

نقش عشایر ایوان، سومار و سایر ایلات ایلام در عملیات «سارات» سومار که در شب عاشورای سال ۱۳۵۹ ه.ش که برابر با ۲۸ آبان ماه آن سال بود، قابل تقدیر است؛ زیرا گروه کثیری از اقشار مختلف جامعه ایوان و سومار، اعم از: عشایر، شهری، روستایی، فرهنگی و... به صورت داوطلبانه و خودجوش به جبهه سومار رفتند و در تاریخ مذکور با یک حمله شجاعانه به همراهی سایر رزمندگان اسلام اعم از سپاه و ارتش و با پشتیبانی آتش توپخانه ارتش جمهوری اسلامی ایران ضربه سنگینی را بر ارتش عراق وارد کردند (اطلاعات، ۱۳۵۹/۹/۲). در این عملیات که با محوریت مردم عشایر، روستایی و شهری شهرستان ایوان و بخش سومار انجام گرفت، ۴۵ دستگاه تانک عراقی منهدم شد، ۱۲۰۰ نفر از آنان به هلاکت رسید، دو هلی‌کوپتر عراق سرنگون شد و هشت نفر هم از آنان به اسارت درآمد (اکبری، ۱۳۹۳: ۲۰۰).

همچنین در روز جمعه ۱۳۵۹/۹/۱۴ ارتش عراق با آتش توپخانه خود به مناطق مسکونی عشایر سومار حمله کردند که در نتیجه آن یک زن و یک کودک مجروح شدند (اطلاعات، ۱۳۵۹/۹/۱۵: ۲). در جریان عملیات سارات سومار بیشتر مواد غذایی عشایر و بسیجیان رزمنده محلی، توسط مردم عشایر مستقر در منطقه عملیاتی سومار تهیه شد.

نقش عشایر ایل خزل و سایر ایلات ایلام در عملیات میمک

یکی از مهم‌ترین عملیات جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۵۹ ه.ش علیه عراق، عملیات ۱۹ دی ماه ۱۳۵۹ میمک بود. این عملیات با محوریت ایل خزل و با حضور ایلات و عشایر استان ایلام از جمله: ایلات و عشایر ارکوازی، بولی، دهبالایی، ملکشاهی، میشخاص و طوایف دیگر انجام گرفت. عملیات ذوالفقار در ۱۹ دی ماه ۱۳۵۹ در میمک به دست ایلات ایلامی و سایر رزمندگان ایران اعم از سپاه پاسداران و ارتش جمهوری اسلامی ایران صورت گرفت (اکبری، ۱۳۹۲: ۱۰۴). این عملیات از سوی عشایر خزل و سایر ایلات ایلامی، عملیات

^۱ vārgāch

ضربت ذوالفقار و از سوی ارتش، عملیات خوارزم نامیده گرفت (آزوغ، بی‌تا: ۷۶؛ صحرائی، ۱۳۸۹: ۱۴۱-۱۴۱). در این عملیات مردم عشایر با امکانات مالی و آذوقه شخصی دست به اقدام زدند و موفق به آزادسازی بخش‌های مهمی از منطقه عملیاتی میمک شدند.

تجلیل از عشایر ایل ملکشاهی

به منظور تجلیل از عشایر ملکشاهی که در جبهه‌ها در برابر دشمن مقاومت کرده بودند، اصغر ابراهیمی استاندار وقت ایلام به همراهی آیت‌الله حیدری ایلامی و فرمانده هوانیروز منطقه ایلام در روزهای پنجشنبه و جمعه ۹ و ۱۰ بهمن‌ماه ۱۳۵۹ ه.ش پس از بازدید از مناطق جنگی استان ایلام و بازدید از نحوه عملیات رزمندگان در ارتفاعات ملکشاهی و منطقه‌ی سرنی صالح‌آباد، در اجتماع مردم ایل ملکشاهی حضور یافتند و از زحمات و فداکاری زنان و مردان این ایل تشکر و قدردانی کردند. به منظور قدردانی از مردم ملکشاهی، قول احداث یک باب مسجد و یک باب کتابخانه در این منطقه داده شد (اطلاعات، ۱۱/۱۱/۱۳۵۹: ۷).

یکی از خبرها در مورد نقش زنان و مردان عشایر استان ایلام در طول دفاع مقدس در مورد زخمی شدن سه تن از زنان عشایر دهلران است که در تاریخ ۱۳۶۱/۴/۲۴ ه.ش توسط هواپیماهای عراقی بمباران شدند. این بمباران در ساعت ۱۱ پیش از ظهر صورت گرفت که سه فروند هواپیمای عراقی مناطق مسکونی دهلران را بمباران کردند و دو نفر به شهادت رسیدند و سه تن از زنان عشایر مقیم دهلران بر اثر این بمباران مجروح شدند (لطف‌الله زادگان، ج ۱، ۲۰، ۲۶۴). هواپیماهای جنگنده ارتش عراق در تاریخ ۱۳۶۳/۷/۲۷ ه.ش با بمباران عشایر سرنی و ریکا از توابع صالح‌آباد و بولی از توابع چوار، حدود ۱۵ نفر از عشایر غیرنظامی ساکن این روستاها که دامدار و کشاورز بودند را به شهادت رساندند که در میان آنان تعدادی کودک و زن وجود داشت. مجروحان این حادثه را به بیمارستان‌های ایلام منتقل شدند (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، سند شماره ۰۰۸۵۷۶ به نقل از آزوغ: ۱۲۴-۱۲۳).

کمک‌های عشایر ایلام به جبهه‌ها

از دیرباز هرگاه جنگی بر کشوری تحمیل شده و یا کشوری آغازگر جنگی بوده هزینه‌های مالی و اقتصادی فراوانی را بر آن‌ها تحمیل کرده است و در صورتی که دولت‌ها توان پرداخت این هزینه‌ها را نداشتند به شیوه‌های مختلف از مردم طبقه‌های پایین جامعه مالیات‌های غیرمستعارف و ناعادلانه می‌گرفتند تا بتوانند این هزینه‌ها را تأمین نمایند. جنگ تحمیلی هشت ساله عراق با ایران از لحاظ مالی و اقتصادی فشارهای زیادی به نظام جمهوری اسلامی وارد کرد و بخش اعظم بودجه کشور را به خود اختصاص داد. در این شرایط جمهوری اسلامی ایران بدون دریافت مالیات‌های اضافی یا غیرمستعارف و بدون آنکه فشاری را بر مردم تحمیل کند، توان مقابله با دشمن را داشت. با این وجود در میان مردم هزاران فرد بودند که با اهدای کمک‌های نقدی و غیرنقدی خود در اداره جنگ نقش داشتند و به تقویت

توان مالی دولت جمهوری اسلامی و نیز تقویت روحیه رزمندگان برای دفاع در مقابل دشمن می‌پرداختند. در این بین باید از عشایر ایران و از جمله عشایر استان ایلام یاد کرد که با وجود آنکه خود و خانواده و مستقیماً درگیر جنگ با ارتش عراق بوده و در شرایط دریافت کمک‌های مالی از سوی دولت بودند، اما با این وجود با اهداء مواد غذایی، گوسفند، پول، طلا و کمک‌های غیرنقدی دیگر به جبهه‌های جنگ سهم بسزایی در دفاع مقدس داشتند. (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۳۱).

زندگی روزمره مردم عشایر، روستایی و شهری استان ایلام در زمان بمباران‌ها

مردم استان ایلام اعم از زنان و مردان در طول هشت ساله دفاع مقدس (۱۳۶۷-۱۳۵۹ ه.ش) در عرصه‌های مختلف زندگی در شرایط عادی و در هنگام بمباران شهرهای این استان بدون آنکه در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی خود خللی وارد کنند، با تحمل مشکلات زیادی به زندگی خود در بدترین شرایط ادامه دادند و پشتیبانی خود را از دین و وطن خود نشان دادند (همان، ۲۹۹-۳۰۰).

آمار مرتبط با نقش عشایر استان ایلام در دفاع مقدس

در هشت سال دفاع مقدس (۱۳۶۷-۱۳۵۹ ه.ش)، از مردان و زنان ایلات و عشایر، روستایی و شهری استان ایلام، ۳۰۰۰ نفر شهید شدند. ۳۳۱ نفر آزاده و بیش از ۶۰ هزار نفر از ایلات و عشایر و روستایی و شهری به جبهه‌ها اعزام شدند و بیش از ۵۰ عملیات را انجام دادند و صدها بار استان ایلام مورد حمله هوایی عراق قرار گرفت (صحرایی، ۱۳۸۹: ۲۱۹) در حدود ۱۳۱ نفر از شهداء، عشایر کوچرو هستند. همچنین بیش از ۱۰۳۰۰ نفر به درجه جانبازی نائل آمده‌اند که ۴۷ نفر از آنان بانوان عشایر کوچرو هستند (اکبری، ۱۳۹۲: ۳۴۳؛ سازمان امور عشایری استان ایلام، ۱۳۹۰/۳/۱۹: آرشیو).

نتیجه‌گیری

جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه ایران که منجر به تصرف قسمت‌هایی از خاک میهن در سال ۱۳۵۹ ه.ش شد، در مدت کوتاهی ارتش حزب بعث عراق در نقاط مرزی کشور توسط رزمندگان ایران متوقف شدند. رزمندگان ایرانی شامل ارتش، نیروی انتظامی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، عشایر، بسیج و نیروهای مردمی توانستند در چندین عملیات موفق ارتش عراق را از خاک میهنمان بیرون برانند و به تعقیب دشمن بپردازند. در این جنگ هشت ساله اقشار مختلف جامعه شامل بازاریان، کشاورزان، دامداران، فرهنگیان، دانشجویان، دانش آموزان، روحانیان و زنان ایرانی به سهم خود در جبهه‌ها و یا در پشت جبهه‌ها نقش داشته‌اند و با کمک‌های مالی و غیرمالی توانستند به تقویت مالی و روحی رزمندگان بپردازند و از میهن اسلامی دفاع کنند. مردم استان ایلام اعم از زن و مرد، پیر و جوان، کودک و نوجوان عشایر، روستایی و شهری در جریان هشت سال دفاع مقدس به صورت مستقیم

درگیر مسائل جنگ بودند، از این رو می‌توان گفت که حضور عشایر ایلامی در دوران دفاع مقدس یک حضور جداناپذیر از دفاع توسط رزمندگان در خط مقدم بوده است، زیرا هرگاه در مناطق عملیاتی استان ایلام، رزمندگان ایران، عملیاتی را علیه ارتش عراق آغاز می‌کردند، بلافاصله صدای غرش هواپیماهای جنگی عراق، سکوت مقطعی مناطق مختلف استان و عشایر را در هم می‌شکست و با بمباران مناطق عملیاتی، عشایر، شهرها، مراکز اقتصادی و نظامی استان، آرامش نسبی را از مردم این منطقه می‌گرفت. در جنگ تحمیلی ایلات و عشایر استان ایلام به علت بافت طایفه‌ای استان بسیج شدند و در محورهای مختلف و بویژه در نوار مرزی که قشلاقی و ملک شخصی خودشان بود، حضور یافتند و از آغاز تا پایان جنگ در کنار سایر رزمنده‌ها از وطن دفاع کردند. عشایر استان ایلام در هشت سال جنگ تحمیلی با حضور در مناطق جنگی، شرکت در عملیات، اهدای کمک‌های مالی و اهدای گوسفند به جبهه‌های جنگ تحمیلی نقش مؤثری در تقویت روحیه رزمندگان داشته‌اند. عشایر استان ایلام در زیر بمباران‌ها و گلوله‌باران توپخانه عراق همچون رزمندگان در جنگ حضور مستقیم داشتند و تمام لحظات جنگ را با تمام وجود لمس می‌کردند.

منابع

- آزوغ، دوستعلی (بی‌تا). *روزشمار جنگ استان ایلام*، برگ آذین.
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۰). *تاریخ معاصر استان ایلام (عصر انقلاب اسلامی)*، مشهد: شاملو.
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۰). *حضور زنان استان ایلام در دفاع مقدس*، ایلام: جوهر حیات
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۰). *نقش زنان استان ایلام در تحولات سیاسی و اجتماعی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس*، مشهد: شاملو.
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۱). *نقش روحانیون استان ایلام در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس*، ایلام: جوهر حیات.
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۲). *تاریخ دفاع مقدس استان ایلام*، ایلام: جوهر حیات.
- اکبری، مرتضی، (۱۳۹۳). *سومار در مسیر تاریخ*، ایلام: جوهر حیات.
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۳). *نقش نیروهای انتظامی استان ایلام در دفاع مقدس*، ایلام: انتشارات فرهنگ فردوسی.
- بدیعی، ربیع (۱۳۶۲). *جغرافیای مفصل ایران*، جلد ۳، تهران: اقبال.
- بهروزی، فرهاد (۱۳۸۴). *تقویم دفاع مقدس (غرش توپ‌ها)*، جلد دوم به کوشش سعید پورداراب، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- پیری، هادی مراد و شربتی، مجتبی (۱۳۹۱). *آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس*، تهران: سمت.
- حسینی، قاسم (۱۳۶۶). *اصول جنگ و توازن رزمی*، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه.
- صحرایی، محمد (۱۳۸۹). *تاریخ دفاع مقدس در استان ایلام*، تهران: فاتحان.
- لطف‌الله زادگان، علیرضا (۱۳۸۱). *روزشمار جنگ ایران و عراق*، کتاب بیستم جلد ۲۰، عبور از مرز، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- محمدرحیمی، کامران (۱۳۸۵). *نقش عشایر استان ایلام طی دوران دفاع مقدس و حفظ پساداشت آن*، ایلام: طلور.
- مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، سند شماره ۰۰۸۵۷۶ به نقل از آزوغ.
- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۹۰). *آشنایی با دفاع مقدس*، تهران: انتشارات خادم‌الرضا (ع).
- نطاق‌پور نوری، مهدی (۱۳۸۶). *صحنه جنگ*، تهران: دوره عالی جنگ، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه.
- نوروزی، محمدتقی، (۱۳۸۵)، *فرهنگ دفاعی - امنیتی*، تهران: سنا.
- مصاحبه.
- مصاحبه با زنده یاد اسدالله عالیپور نماینده دوره اول مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۳۰ ه.ش.
- مصاحبه با سرهنگ پاسدار حاجی محمد عباسی بازنشسته سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، تاریخ مصاحبه ۱۳۹۰/۴/۱۵ ه.ش، ایلام، مصاحبه توسط نگارنده.
- مصاحبه با سرهنگ پاسدار محمدتقی قاسمی جانشین فرماندهی سپاه امیرالمؤمنین (ع) استان ایلام و از رزمندگان حاضر در ارتفاعات زیل مهران در سال ۱۳۵۹ ه.ش. تاریخ مصاحبه چهارشنبه ۱۳۹۰/۴/۲۲ ه.ش، محل کار، توسط نگارنده و به همراهی سرهنگ حاجی محمد عباسی بازنشسته سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- مصاحبه با صی (صید) محمد ناصری به نقل از اکرام ناصری، کارشناس ارشد تاریخ و مدرس دانشگاه، تاریخ مصاحبه ۱۳۹۰/۳/۱۵.
- روزنامه‌ها
- اطلاعات، ۱۳۵۹/۱۱/۱۱، شماره ۱۶۳۴۷.
- اطلاعات، چهارشنبه ۱۳۵۹/۳/۱۴ ه.ش، شماره ۱۶۱۵۸.
- اطلاعات، چهارشنبه ۱۳۵۹/۷/۲، شماره ۱۶۲۴۶.
- اطلاعات، دوشنبه ۱۳۵۷/۱۱/۲۳ ه.ش، شماره ۱۵۷۸۳.
- اطلاعات، شنبه ۱۳۵۹/۶/۱۵، شماره ۱۶۲۳۲.
- اطلاعات، شنبه ۱۳۵۹/۹/۱۵ ه.ش، شماره ۱۶۳۰۳.
- اطلاعات، شنبه اول آذر ۱۳۵۹ ه.ش، شماره ۱۶۲۹۱.
- جمهوری اسلامی، دوشنبه ۱۴ خرداد ۱۳۵۷ ه.ش/۹ رجب ۱۳۹۹ ه.ق، شماره ۵.

جمهوری اسلامی، یکشنبه ۱۸ مرداد ۱۳۵۸ ه.ش/۲۵/رمضان ۱۳۹۹ ه.ق، شماره ۶۶

جمهوری اسلامی، یکشنبه ۲۷ خرداد ۱۳۵۸ ه.ش/۲۲/رجب ۱۳۹۹ ه.ق، شماره ۱۵

جمهوری اسلامی، یکشنبه ۲۷ خرداد ۱۳۵۸ ه.ش/۲۲/رجب ۱۳۹۹ ه.ق، شماره ۱۵

جمهوری اسلامی، یکشنبه ۲۸ مرداد ۱۳۵۸ ه.ش/۲۵/رمضان ۱۳۹۹ ه.ق، شماره ۶۶

جمهوری اسلامی ۱۳۵۹/۸/۱۴ ه. ش به نقل از آزوج، بی تا برگ آذین

آمار شهدا و جانبازان عشایر استان ایلام از سازمان امور عشایری استان ایلام در تاریخ ۱۳۹۰/۳/۱۹ دریافت شد.

برخی از تصاویر از اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان ایلام، مدیریت تحقیقات و اسناد در سال ۱۳۹۰ دریافت شد.